

خوشنویسی هنر مقدس از منظر ادیان

بررسی علل تقدس هنر خوشنویسی

نزد ادیان اسلام، مسیح، یهود، زرتشت، هندو، تائو

تألیف:

مریم فدایی

سال ۱۳۹۵

شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۱۳-۲۸-۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۴۷۶۶۲۷
عنوان و نام پدیدآور	: خوشنویسی هنر مقدس از منظر ادیان : بررسی علل تقدس هنر خوشنویسی نزد ادیان اسلام، مسیح، یهود، زرتشت، هندو، تائو / تألیف مریم فدایی.
مشخصات نشر	: تهران : فارسیران، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۳ ص.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۸۲ - ۱۹۳.
عنوان دیگر	: بررسی علل تقدس هنر خوشنویسی نزد ادیان اسلام، مسیح، یهود، زرتشت، هندو، تائو.
موضوع	: خوشنویسی Calligraphy
موضوع	: هنر و آیین Art and religion
رده بندی دیویی	: ۷۴۸/۶۱
رده بندی کنگره	: ۳۶۰۹۱، ۳۶۰۹۲، ۴۰۳۹۵
سرشناسه	: فدایی، مریم، ۱۳۱۰ -
وضعیت فهرست	: فیا

خوشنویسی، سرتیپ از منظر ادیان

بررسی علل تقدس هنر خوشنویسی نزد ادیان اسلام، مسیح، یهود، زرتشت، هندو، تائو

مولف : مریم فدایی

انتشارات : فارسیران

سال و نوبت چاپ : اول ۱۳۹۵

شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه

مدیر فنی انتشارات : آرزو بک زاده

طراح جلد : ارمغان علی مروت

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۱۳-۲۸-۱

قیمت : ۲۰۰۰۰۰ ریال

مرکز پخش: میدان انقلاب، ابتدای کارگر جنوبی، کوچه رشتچی، ساختمان شماره ۱۰

شماره تماس : ۶۶۴۳۶۰۹۷

www.uastf11.ac.ir

فهرست مطالب

۷	آغاز سخن
	فصل اول: تاریخ خط در جهان
	فصل دوم: مبانی نظری هنر ادیان
۲۷	مبانی نظری هنر اسلامی
۳۲	مبانی نظری هنر مسیحی
۳۶	مبانی نظری هنر یهود
۳۹	مبانی نظری هنر هندوئیسم
۴۷	مبانی نظری هنر زرتشت
۵۵	مبانی نظری هنر تائوئیسم
	فصل سوم: ارتباط هنر دین و کلمه
۷۱	ریشه های تقدس کلام در دین ادیان
۷۲	تقدس کلمه از منظر دین اسلام
۷۵	تقدس کلمه از منظر دین مسیح
۷۷	تقدس کلمه از منظر دین یهود
۸۰	تقدس کلمه از منظر دین هندوئیسم
۸۳	تقدس کلمه از منظر دین تائوئیسم
۸۶	تقدس کلمه از منظر دین زرتشت
	فصل چهارم: بررسی علل تقدس خوشنویسی ادیان
۹۲	تقدس خوشنویسی اسلامی
۱۰۲	تقدس خوشنویسی مسیحی
۱۰۷	تقدس خوشنویسی یهودی
۱۱۱	تقدس خوشنویسی هندوئیسم
۱۱۵	تقدس خوشنویسی تائوئیسم
۱۲۲	تقدس خوشنویسی زرتشتی
	فصل پنجم: ارزیابی و تحلیل
۱۳۲	اسلام
۱۴۱	مسیح

۱۴۴	یهود
۱۵۰	هندوئیسم
۱۵۷	زرتشت
۱۶۲	تائو
۱۷۳	نتیجه گیری
۱۸۷	منابع و مآخذ

www.ketab.ir

آغاز سخن

خوشنویسی نماد هنر اسلامی است و نشانگر نوع اندیشه و اعتقاد مسلمانان نسبت به جهان - خدا - انسان محسوب می‌شود این هنر نخستین بار توسط مسلمانان بوجود آمد و در خدمت کتابت قرآن کریم و تزئین مساجد اسلامی قرار گرفت در واقع هنر خوشنویسی اسلامی، هنر دینی است که ریشه در عالم معنا، حکمت و معرفت الهی دارد و مهم‌ترین مولفه تقدس بخشی آن به موضوع (تقدس کلام الهی) قرآن کریم اشاره می‌کند زیرا تعالیم اسلامی برای انتقال پیام معنوی خود به ابزاری قدرتمند نیاز داشت و در این بین از هنر اسلامی برای آموزش معارف دینی خود استفاده کرد تا در قالبها و صور متنوع، پدیده‌های هستی را به منزله (نشانه - آیات و رمز) مورد توجه قرار داده و آثار هنری ارزشمندی در حوزه هنرهای اسلامی خلق کند هنر خوشنویسی برپایه اصول و معرفت نهفته در کلمات قرآن کریم ساخته شده است و با مشخصات یک هنر دینی در چهارچوب هنرهای مقدس قرار دارد برای آشنایی با ریشه‌های مقدس این هنر می‌بایست در وهله اول هنر اسلامی را به عنوان تکوین‌دهنده هر خوشنویسی بررسی کرد و نتیجه این بحث مشخص نمی‌شود جز اینکه ابتدا منشأ و غایت هنر مقدس را شناخت تا به دو اصل بنیادی هنر خوشنویسی اسلامی دست یافت دو اصلی به حقیقت مقدس این هنر را مشخص می‌کند یعنی (ماهیت - هویت) این هنر را زیرا این دو اصل بیانگر این حقیقت است که هنر خوشنویسی از ظاهر تا باطن از تعالیم اسلامی برخوردار می‌باشد تمام رموز قدسی آن ریشه در جمله (بسم الله الرحمن الرحيم) قرآن کریم دارد بسیاری از متکرران هنر اسلامی در این باره توضیحات عارفانه‌ای مطرح کردند که به نوعی ماهیت و ماهیت‌شناسی اسلامی را مشخص می‌کند تا جایی که ماهیت هنر خوشنویسی اسلامی را به (کلمه نخستین) نسبت دادند و در جای دیگر با جنبه‌های نمادین، ماهیت آن را به (نقطه) زیر حرف (ر)، کلمه (بسم الله) منتسب کرده و (نقطه) را به عنوان نماد (ذات خدا) پنداشته‌اند تقدس هنر خوشنویسی اسلامی در ظاهر و باطن - صورت و محتوای آن قرار دارد و ماهیت آن به ذات و منشأ هنر اسلامی اشاره می‌کند یعنی اصل (توحید) که به تمام اشکال هنرهای اسلامی صورت یگانه‌ایی بخشید امر توحید در هنر اسلامی باعث شد تا تمام صورت‌های آن تجریدی شده و به تبع آن فرم و اشکال هنر خوشنویسی اسلامی از تجریدی‌ترین فرم‌های بصری استفاده نموده و هویت آن مطابق با ماهیت این هنر عناصر ساختاری حروف اسلامی را انسجام بخشید همانطور که ماهیت هنر خوشنویسی در ذات توحیدی هنر اسلامی قرار دارد

هویت آن هم بنا به عوامل متعدد اجتماعی، فرهنگی، اجتماعی و... امت‌های مسلمان تغییر یافت و سبب گردید تا اشکال بصری حروف خوشنویسی در طول زمان دستخوش تغییرات صوری شود تا جایی که از مرحله حروف ساده بدون نقطه گذشت و به حروف نقطه دار کنونی و سبکهای متداول هنری تبدیل گردید اشکال تجریدی حروف خوشنویسی اسلامی با ماهیت توحیدی و به قصد تجلی و ظهور (کلام الهی قرآن کریم) در دوره‌های متفاوت تاریخ هنر اسلامی ظاهر شدند و صور زیبای خوشنویسی مساجد اسلامی و متون مقدس (کلام...)، تنها شکل مجسم برای تصویرسازی (کلام خدا) آشکار گردید تقدس هنر خوشنویسی اسلامی در ماهیت و هویت آن جمع شده است اصل توحید (ماهیت و باطن) آن را می‌سازد و قلم، حروف، به چگونگی (هویت و ظاهر) آن اشاره می‌کند در حالیکه ماهیت آن در قرآن کریم قرار گرفته است و مستقیماً با کلام الهی سروکار دارد همچنین (حروف مقطعه قرآن کریم - اعداد - قلم - کتاب - لوح محفوظ) واژگانی هستند که حلقه‌های ارتباطی این تقدس برای اند تقدس حقیقی این هنر از بطن این کلمات به معنای باطنی هر کدام از کلمات امیرمراجع می‌کند تا هنر زیبا نویسی اسلامی را از دو جنبه (باطن - ظاهر) تقدس بخشد هنر خوشنویسی زیر بنای هنر اسلامی و جزو هنرهای مقدس است و به عنوان بی‌واسطه‌ترین هنر به تنها ظیفه خود که همان تجلی کلام الهی (موضوع هنر مقدس) است عمل می‌کند کلام الهی در هر دوره‌ای و به زبان پیامبران بیان گردید و هنر با منشأ متعالی خود توصیف کننده خدای معنوی است که هر چند وقت یکبار با زبان پیامبران الهی نازل می‌شود و اشکال متفاوت برای دینی مظهری از تجلی آن کلام نخستین و حقیقت معنوی هستند که اصلش در عالم معنا قرار دارد انواع هنرهای دینی به عنوان ابزاری برای ارتباط انسانها با خدا ساخته شدند و در این مسیر برخی از هنرها از قداست بیشتری برخوردارند مانند نوشتارهای دینی که معنای روحانی داشتند تا جاییکه در دوران باستان برای خط منشأ اسطوره‌ای قائل و اختراع آن را به موجودات افسانه‌ای نسبت دادند خط و نگارش در گذشته‌های دور به عنوان عالی‌ترین وسیله برای نگهداری و انحصار کلام الهی متون مقدس مورد توجه جامعه خاص روحانیت قرار گرفته بود و تمام ادیان برای جسمیت بخشی به کلام معنوی متون مقدس، به فراخور نوع اندیشه و بینش متعالی خود نسبت به جهان هستی - انسان و خدا، کلام الهی را به نوعی نگارش و مصور نمودند این نوع ارتباط عمیق فیما بین هنر و کلام الهی باعث تکوین بخشی (هنر مقدس) گردید و هنرهای مقدس ادیان برای انتقال پیام معنوی، با زبان هنری خود آموزه-

های الهی را شرح داده و موضوعیت هنر مقدس را تحقق بخشیدند هنر مقدس، هنری است که هیچ چیز مانعی برای حضور امر الهی در آن وجود ندارد و تنها هنری که توانسته به بهترین شکل ممکن مطابق با این نحوه اعتقادی از حضور مطلق الهی در ذات پدیده‌های عالم به عنوان نموداری از کلام وحی خبر دهد هنر مقدس اسلامی است که از تجربیدی‌ترین قالب هنری یعنی خوشنویسی برای تجسم بخشی به موضوع آن یعنی (کلام الهی) قرآن سود جسته تا بدون هیچگونه واسطه ایی توحید و (امر الهی) را یادآوری کند در این هنر همه چیز رو به وحدت است و هنرمند اسلامی با باور به این اصل که تمام عالم محل تجلی اسماء و صفات الهی است و خداوند سرمنشأ نور هستی و تمام آفرینش عالم جلوه تجلی اوست انحال متفاوت بصری را با اعتقاد به حقیقت مقدس آن تغییر فرم داد تا با صورتی مجرد تبسم بخش، کلام الهی قرآن کریم باشد هنر خوشنویسی اسلامی هنری است که توانسته کلام از ی را به زبان بشری تجسم صوری بخشد و به نوعی مقدس شود زیرا موضوع اصلی آن (کلام الهی) است و این کلام، در تمام متون مقدس ادیان بیانگر حقیقت واحدی است که ادیان تنها به میزان دوری نزدیکی خود به ماهیت توحیدی، کلمات مقدس دینی را تجسم بخشیدند تا جایی که ر برخی از هنرها کاملاً رو به انزاع و در دیگری به تجربیدی روحانی گرایش یافت. اما هنری تماماً جلوه گاه کلام الهی است و آنچه در تعالیم این کلام بچشم می خورد به دو اصل اساسی جهان‌شناسی و ایدئولوژی انسان‌ها می‌پردازد یعنی اعتقاد به وحدانیت خداوند به نواز سرمنشا کائنات و خلق تمام آفریده ها بر اساس اسما و صفات اولین بار هنر خوشنویسی برای نگهداری کلام الهی متون مقدس ساخته شد و بسیاری از ادیان برای این هنر ماهیت الهی و هویت ملی قایل شدند تا جایی که خط‌چینی نماد فرهنگ چین - خط عبری نماد دین یهود و خط نستعلیق نموداری از فرهنگ ایران شیعه گردید تمام هنرهای دینی برای به نمایش کلام الهی، تقدس ماورایی قایل هستند و موضوع آن را سرمنشا تکوین هنرهای دینی می‌دانند و فقط کاتبان مذهبی در ترویج و تحول و انتقال خوشنویسی متون مقدس سهم عمده‌ای داشتند در بررسی تقدس هنر خوشنویسی اسلامی آنچه مورد توجه قرار گرفته است به مفهوم (کلام الهی) باز می‌گردد زیرا پایه و ارکان اصلی مبانی نظری هنرهای دینی را تشکیل می‌دهد و اولین بار معانی باطنی کلام مقدس قرآن کریم به هنرخوشنویسی قداستی ذاتی بخشید خالقیت خداوند به عنوان تنها منبع نور هستی و حیات زندگی عالمیان بیانگر این حقیقت است که او گنج پنهان هستی است و برای آشکار سازی خود با صفات و اسمای

الهی، هستی را آفرید و به عنوان آفریننده ازلی در تمام پدیده‌ها حضوری درخشان دارد این اصل اعتقادی به هنرمندان دینی یاری نمود تا تمام عالم را مشمول دو ساحت ظاهر و باطن دانسته و همه چیز کائنات را ساخته بر اساس صفات و اسما الهی بدانند و آنچه هست به منزله نام و اسم‌اند و در این بین حروف و اصوات از این قاعده مستثنی نمی‌باشند در نتیجه باورهای اعتقادی و اندیشه‌های عارفانه شکل گرفت و برای هر حرف و اعداد واقعیاتی رمزی و روحانی در نظر گرفتند و تمام مخلوقات را به منزله حروف و اعدادی دانستند که اجزای آن با اسامی صفات الهی به هم مربوطند این نحوه اعتقادی باعث شد تا اندیشه‌های ذوقی (حروفیه - نتغویه - عددیه) از تفکرات خاص اسلامی بوجود آید و معانی باطنی آن را در بطن آیات قرآن کرم درآید و این خود از موارد مهم تقدس بخشی به هنر خوشنویسی اسلامی است که نسبت به کلام مقدس الهی قرآن کریم به منزله اصلی‌ترین عامل تقدس بخشی به هنر خوشنویسی اشاره می‌کند بلکه به معانی ظاهری کلمات (حرف، عدد، قلم، لوح ...) هم توجه دارد هدف از نزول قرآن کریم فقط آموزش صفات الهی نبود بلکه مقصود تعلیم معانی باطنی آن است تا انسان را به حقیقت نخستین پیوند دهد و به این علت تمام کاتبان مسلمان، کتابت کلام خدا را مقدس می‌دانند و این تقدس را ذاتی و از بطن حروف و کلمات قرآن کریم می‌دانند جنبه‌های نمادین و الهی حروف کتاب ... توسط بسیاری از متفکران اسلامی از دیر باز مطرح شده است و این امر سبب گردید تا به مفاهیم ظاهری برخی حروف و کلمات آیات مقدس الهی بار معنوی و معنایی حشند مانند (قلم، لوح) که به اصلی‌ترین آموزه الهی هنر خوشنویسی یعنی چگونگی آفرینش عالم آن توسط خالق یکتا اشاره می‌کند آفرینش و خالقیتی که با کلام الهی و به مدد لفظ (کرم) صورت تحقق می‌یابد درواقع معنای باطنی این کلمات به هنر خوشنویسی اسلامی جنبه تقدس داده و به حروف و کلمات آن مفاهیم نمادین بخشید در هنر خوشنویسی ادیان، خط تنها عامل مهم برای نگارش کلام مقدس الهی منزلت دینی یافته است و بیشترین اهمیت آن به موضوع کلام الهی معطوف می‌شود هنرهای دینی ادیان بنا به ماهیت دینی خود و نوع اندیشه نسبت به چگونگی خلق هستی با کلام الهی از هنرهای خاصی برای نگهداری و انتقال پیام معنوی متون مقدس دینی استفاده کردند و به این شکل هنر مسیحی از نقاشی و تمثال سازی به نشانه قالب مناسب هنر دینی و تجسید کلام الهی در وجود حضرت عیسی^ع استفاده کرد و هنر هندو از پیکرتراشی و معماری معابد و موسیقی و رقص شیوا به عنوان مجلای کلام برهمن سود جست و هنر اسلامی و یهود و تائویی چینی از هنر خوشنویسی به منزله تنها

ابزار بیانی برای انتقال مفهوم پیام متون کتب مقدس خود استفاده کرد تا جایی که دین زرتشت از خط دین دبیره فقط به عنوان ابزاری برای ثبت سرودهای مقدس گاتها استفاده کرده است. تمام ادیان نامبرده در محدوده هنرهای مقدس بنا به ارکان ماهیتی خود از اشکال صوری متنوعی برای تجسم بخشی به کلام خدا استفاده کردند در حالیکه موضوعیت هنر آنها (کلام مقدس الهی) است و مهم‌ترین وجه باطنی هنر آنها محسوب می‌شود باور به اصل تقدس کلام الهی و منشا و غایت متعالی انسان و موضوع آفرینش هستی با کلمه الهی در تفکر ادیان به نحو چشمگیری وجود دارد و همگی بر این باورند که مخلوقات و پدیده‌ها، حروف و اعدادی هستند که با امر الهی ساخته شده‌اند و بین کلمات و خداوند ارتباطی عمیق وجود دارد و هر چه هست به اشکال و حروف و اعداد با اصل خود در جهان معنا پیوند یافته و (نقطه) به عنوان شروع هستی و به منزله عنصر نمادین در اندیشه ادیان بکار رفته است زیرا جان نتیجه کلمه الهی و از ازل صادر شده است (کلام) اصلی‌ترین مشخصه تقدس بحر می‌باشد. هنر خوشنویسی دینی است و پایه‌گذار بسیاری از مباحث حکمی و دینی و روحانی گردیده و تمام ارزشها و اعتقادات ادیان حول محور کلام و آفرینش هستی توسط آن شکل یافت. کلام الهی ابزارهای متفاوت دینی نازل شد و حقیقت ماهیت هنر خوشنویسی دینی را شامل می‌شود زیرا هیت این هنر به ذات هنر دینی باز می‌گردد و ادیان بنا به مقام و حال خود نسبت به درک و دریافت (احدیت) حقیقت ازلی ارکان هنری خود را پایه‌گذاری کردند و بدینوسیله هویت و ظاهر بصری خوشنویسی را تشکیل دادند برای شناخت عوامل تقدس زای این هنر عباراتی مانند (الف، عدد، قلم، لوح، خط، کتاب ...) وجود دارد و تماماً مطابق با باورهای دینی کاتبان، شامل بار معنایی خاص هستند و آنچه در ارزش‌گذاری معانی این کلمات در هنر خوشنویسی دینی وجود دارد می‌تواند وجه تمایز و تشابه باطنی آن در قیاس با هنر خوشنویسی اسلام باشد، زیرا در پس معانی ظاهری این عبارات، معانی باطنی وجود دارد که تماماً به تعالیم الهی چون مقدس به عنوان منشا مخلوقات و پدیده‌های عالم رجوع می‌کند و منشا آن را به (حق) یا (احد) تعبیر کرده‌اند در بررسی تقدس این هنر نزد ادیان آنچه مهم است یکی از دلایل اصلی برای تعمیم تقدس آن به هنر خوشنویسی ادیان بحث حقیقت مطلق است که در متون الهی ادیان دیگر بیان شده است و تماماً از کلام الهی به عنوان تنها عامل خلقت نام برده اند خط مفاهیم معنوی خود را به پشتوانه محتوای مقدس کلام الهی بدست آورد و آنچه مهم به نظر می‌رسد آموزه‌های معنوی است و نوع حروف نوشتار هیچگاه در محتوای متعالی آن خللی

وارد نمی کند چنانچه علل تقدس هنر خوشنویسی اسلامی، به لحاظ ظاهری و باطنی (هویت و ماهیت) با هنر خوشنویسی ادیان مقایسه و تحلیل شود می بایست به مواردی چند رجوع داشت و به یک نکته اعتراف کرد که آیا مباحث حروف مقطعه قرآن کریم و اصطلاحات (قلم، لوح، حرف، عدد، کلمه، کتاب و...) قرآن که به آن وجه تقدس ذاتی بخشیده است عیناً در متون مقدس ادیان نامبرده وجود دارد که به آن جنبه تقدس ذاتی دهد یا خیر؟ با توجه به مطالعات انجام شده اگر چه این عوامل ظاهری در متون ادیان به صراحت مانند آنچه در قرآن کریم دیده می شود وجود ندارد اما همگی به لحاظ باطنی در پس محتوای تعلیمات الهی خود به آنها منشأ قداستی خاص بخشیده اند و آنها را به منزله ابزار الهی می مانند که در معانی ظاهری خود حاوی مفاهیم عرفانی و معنوی و ذاتی هستند تا جایی که در عکسندویی اختراع خط را به الهه ساراسواتی نسبت دادند و حروف سانسکریت را از نفس الهی که از آنان توسط برهمن خدای اعلی صادر شد می دانند و یا متفکران یهود معتقدند حروف عبری، تقیماً از جانب خداوند متعال صادر شد و الواح یهود به خط عبری نوشته و عیناً از جانب خداست و از این طریق بین حروف و اعداد و کائنات ارتباط ژرف برقرار نموده اند تمام اندیشه و باورایی نسبت به حروف نزد ادیان قابل پیگیری است و از وجوه باطنی آن به چگونگی تکوین عالم و خلقت با همان نفس الهی = الرحمان اشاره می کنند که حروف هم از آن است.

در این کتاب با توجه به تعاریف فوق سعی می شود چراغی بر روی تقدس هنر خوشنویسی ادیان اسلام، مسیح، یهود، زرتشت، هندو، تائو بررسی شود و صدق یا اثبات نظریه ای نیست بلکه کوشش شد تا با استفاده از عوامل اصلی تقدس زای هنر خوشنویسی اسلامی مانند (کلام، حرف، عدد، قلم، لوح، کتاب و...) هنر خوشنویسی ادیان را مورد بررسی قرار داد مبحث اصلی با عنوان (خوشنویسی هنر مقدس از منظر ادیان) آغاز می شود و پیرامون آن به چند رکن بنیادی می پردازد که بدنه اصلی این مباحث را تشکیل داده و معیار آن موضوع (تقدس هنر خوشنویسی اسلامی) است تا به یاری آن علل تقدس هنر خوشنویسی اسلامی را با ادیان مذکور مقایسه، تحلیل و بررسی کند در این راستا مسئله پژوهش با دو موضوع محوری ذیل تکوین یافت اولاً خوشنویسی اسلامی بارها به عنوان هنر مقدس در جهان اسلام مطرح بوده و این مسئله تاکنون پیرامون هنر دیگر ادیان طرح نشده است و اینکه علل تقدس هنر خوشنویسی در هنر اسلامی نمود بیشتری داشته و به آن

جنبه‌های دینی و عرفانی داده‌اند در نتیجه پرسش‌هایی مطرح شد مانند اینکه علل تقدس هنر خوشنویسی اسلامی چیست؟ و آیا این تقدس‌گرایی فقط منحصر به هنر خوشنویسی اسلامی است؟ و آیا نقاط مشترکی در علل تقدس هنر خوشنویسی ادیان وجود دارد؟ با توجه به پرسش‌های مطروحه اهداف کلی و انگیزه این تحقیق شکل گرفت مانند تغییر در نگرش تقدس این هنر که می‌تواند قابل تعمیم به هنر خوشنویسی دیگر ادیان شود و مهم‌تر از همه آگاهی از ماهیت هنر ادیان و درک رابطه هنر مقدس با هنر خوشنویسی که به نوعی موجب شناخت علل تقدس ماهوی این هنر نزد ادیان جهان می‌گردد و در نهایت جلوه‌گری ریشه‌های مقدس هنردینی است که در ایجاد نوعی وحدت فکری و نتیجتاً درک متقابل ارزشهای بنیادی معنوی ادیان جهان با هنر خط و خوشنویسی مؤثر می‌باشد.

روش کار (توصیفی - تحلیلی) است و برای دستیابی به اهداف این پژوهش ابتدا تاریخ مختصری از هنر خوشنویسی ادیان توصیف خواهد شد و در فصول بعدی زیرساختهای مقدس هنر خوشنویسی اسرمتی و میانر، نظری هنر ادیان معرفی می‌شوند ارزیابی و تحلیل نقطه نظرات بر اساس دریافت‌های جمع‌آوری شده فصلهای پیشین رکن اصلی تحقیق این کتاب است تا بدینوسیله به سؤالات پژوهش پاسخ و اصل تقدس خوشنویسی ادیان را در بخش نتیجه‌گیری اثبات کند.

در پایان سخن لازم است از جناب دکتر بلخاری با احترام و تجدید ایشان که در ایجاد انگیزه و تلاش بیشتر اینجانب در تدوین منبع اصلی این کتاب (ریان نامه ارشدم) سهم عمده‌ای داشتند سپاسگزاری کنم و مراتب قدردانی و تشکر خود را را انجمنی های سودمند استاد مشاور جناب دکتر نعیمایی اعلام دارم که اگر همدلی و همیاری ایشان نبود انجام این مهم هم مقدور نبود.

امید وارم این کتاب مورد توجه همه علاقمندان به هنر خوشنویسی قرار گیرد .
عمرشان پر دوام نامشان ماندگار و عزتشان مستدام باشد.